

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No. | General Publication Number: 2026

FCR Sertifika No. | Certificate Number: 46550

ISBN: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Marka | Imprint: Fecr

Yayın No | Publication Number: 1178

Kitap Adı : Klasik Arap Belâgatında İlmî Söylemin İnşası

Alt Başlık : Otorite, Ehliyet ve Muhatap

Book Title : The Construction of Scholarly Discourse in Classical Arabic Rhetoric

Subtitle : Authority, Competence and Addressee

ISBN : 978-625-8910-36-0

DOI : doi.org/10.70458/fcr.9786258910360

Yazar | Author: Evren Torbalı | orcid.org/0000-0002-9809-8960

Kurum | Institution: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

ROR ID: ror.org/04xk0dc21

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book – Monograph

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 273 (xiv+259)

Yayın Tarihi | Publication Date: Ekim | October 2026

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: CFG - Anlambilim, söylem analizi vb. | Semantics, discourse analysis, etc.

BISAC: LAN015000 - Dil Sanatları ve Disiplinleri / Retorik | Language Arts & Disciplines / Rhetoric

THEMA: CFG - Anlambilim, söylem analizi, biçembilim | Semantics, discourse analysis, stylistics

LC Classification: PJ6161 - Arap dili — Üslup ve belâgat | Arabic language — Style. Rhetoric Dlib NYU

DEWEY: 492.7 - Arapça | Arabic

WoS Category: Dilbilim | Linguistics

WoS Citation Topics Meso: 6.185 - İletişim | Communication

WoS Citation Topics Micro: 6.185.1707 - Retorik / Belâgat | Rhetoric

Scopus Subject Areas: 1203 - Dil ve Dilbilim | Language and Linguistics

Atıf Bilgisi | Cite as: Torbalı, Evren. *Klasik Arap Belâgatında İlmî Söylemin İnşası: Otorite, Ehliyet ve Muhatap*. FCR Yayın Ltd.-Fecr, 2026.

© Tüm hakları saklıdır | All rights reserved: FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050
Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60
www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

Klasik Arap Belâgatında İlmî Söylemin İnşası

-Otorite, Ehliyet ve Muhatap-

Evren TORBALI

Ankara 2026

Yazar Hakkında | About the Author

Evren TORBALI

Evren Torbalı, lisans tahsilini 2014 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamladı. 2018 yılında Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında “Molla Hüsrev’in Dürer İsimli Eserinde Külli Kâideler” adlı teziyle yüksek lisansını; 2022 yılında ise aynı enstitüde “Geleneksel ve Modernist Düşünce Bağlamında Maslahat Kavramı” adlı teziyle doktorasını tamamladı. 2024 yılından itibaren Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalında Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır. Geleneksel ve Modern Düşünce Maslahat Tartışmaları (1871-1954) adlı kitabının yanı sıra klasik Arap belâgatı, Arap dili, fıkıh usulü ve İslâm düşüncesi sahalarında neşredilmiş makale ve kitap bölümleri ile ilmî toplantılarda sunulmuş bildirileri bulunmaktadır. Son dönem ilmî mesaisini bilhassa klasik belâgat metinleri, belâgat öğretimi, söylem, pragmatik işlevler ve ilmî telif geleneği üzerinde yoğunlaştırmaktadır.

Evren Torbalı graduated from the Faculty of Theology at Istanbul University in 2014. He received his MA in Basic Islamic Studies from the Institute of Social Sciences at Akdeniz University in 2018 with a thesis entitled “Universal Legal Maxims in Molla Hüsrev’s Dürer,” and his PhD from the same institute in 2022 with a dissertation entitled “The Concept of Maşlaḥa in the Context of Traditional and Modernist Thought.” Since 2024, he has been an Assistant Professor in the Department of Arabic Language and Rhetoric at the Faculty of Theology, Burdur Mehmet Akif Ersoy University. In addition to his book *Geleneksel ve Modern Düşünce Maslahat Tartışmaları (1871–1954)* (Debates on Maşlaḥa in Traditional and Modern Thought, 1871–1954), he has published articles and book chapters and presented papers at academic conferences on classical Arabic rhetoric, Arabic language, Islamic legal theory, and Islamic thought. His recent research focuses particularly on classical rhetorical texts, rhetoric pedagogy, discourse, pragmatic functions, and traditions of scholarly authorship.

Kitap Hakkında

Klasik Arap Belâgatında İlmî Söylemin İnşası:

Otorite, Ehliyet ve Muhatap

Klasik Arap belâgat metinleri, terim, kaide ve sanatları aktaran teknik eserler olmanın ötesinde, ilmî sözün hangi dayanaklarla meşrulaştırıldığını, kimlerin hüküm verme ehliyetine sahip sayıldığını ve muhatabın hangi bilgi konumuna yerleştirildiğini de gösterir. Bu çalışma, söz konusu yapıyı otorite, ehliyet ve muhatap eksenleri üzerinden incelemektedir. Câhız'ın *el-Beyân ve't-Tebyîn*'i, Abdülkâhir el-Cürcânî'nin *Delâilü'l-i'câz*'ı, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-ulûm*'u, Kazvî'nin *Telhîsü'l-Miftâh*'i ve Teftâzânî'nin *el-Mutavvel*'i karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. İncelemede başvuru olan söylem analizi yaklaşımları şunlardır: pragmatik ve söz edimsel yaklaşım, metin-aşırı ilişkiler ve paratekstüel okuma, metin-dilbilimsel ve anlambilimsel yaklaşım, eleştirel söylem analizi ve ilmî meşruiyet, sosyo-bilişsel yaklaşım ile tarihsel-söylemsel, arkeolojik ve soykütüksel okuma. Bu yaklaşımlar seçici ve metin merkezli biçimde işletilmiştir. Kuramsal araçların klasik metinlerin kavram dünyasını gölgelemesine izin verilmemiş, muktezâ-yı hâl başta olmak üzere geleneğin kendi kavramsal imkânları esas alınmıştır. Bulgular, ilmî otoritenin her müellifte farklı biçimlerde kurulduğunu göstermektedir. Câhız'da otorite, geniş bir tanıklık ve rivayet ağını seçme, tartma ve muhataba göre sunma gücünde belirginleşir. Cürcânî'de hükmün sebebini açıklama ve delillendirme kudreti öne çıkar. Sekkâkî, tarif, taksim ve tertip yoluyla tasnifçi bir otorite kurar. Kazvî'de görüşleri derecelendiren ve tariflerin kapsamını sınayan telhîsçi bir hakemlik görülür. Teftâzânî'de ise kaynak, nakil ve delili denetleyen, gerektiğinde kendi hükmünü tashih eden şerhçi-muhakkik konumu belirgindir. Beş metinde hüküm verme ehliyetinin müşterek çekirdeğini temyiz ve epistemik öz-denetim oluşturur. Muhatap, örnekleri karşılaştıran, karneleri tamamlayan, tercihlerin sebeplerini izleyen ve hükümleri sınavan etkin bir bilgi öznesidir. Çalışma, ilmî yeniliğin kaynakla irtibatını koruyarak açıklama, seçme, yeniden tertip, tashih, ihtisar ve şerh yoluyla üretilebildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca seçilen altı yaklaşımın otorite biçimlerini, ehliyet ölçülerini ve muhatap tasavvurlarını görünürlükte açıklayıcı bir imkân sunduğu görülmüştür. Bu yönüyle

araştırma, klasik belâgatın kendi kavramsal zemininden hareket eden söylem çözümlemesinin uygulanabilirliğini göstermekte ve metinler arasındaki aktarımı çizgisel bir ilerleme şemasına başvurmadan izlemeye imkân vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı; İlmî Söylem; Söylem Analizi; Otorite; Ehliyet; Muhatap

About the Book

The Construction of Scholarly Discourse in Classical Arabic Rhetoric: Authority, Competence and Addressee

Classical Arabic rhetorical texts do more than transmit technical terms, rules, and rhetorical devices; they also reveal how scholarly discourse is legitimized, who is considered qualified to make judgments, and how the addressee is positioned within knowledge production. This study examines these issues through the axes of authority, competence, and addressee by comparatively analyzing al-Jāhīz's *al-Bayān wa-l-tabyīn*, 'Abd al-Qāhir al-Jurjānī's *Dalā'il al-iḥzāz*, al-Sakkākī's *Miftāḥ al-'ulūm*, al-Qazwīnī's *Talkhīṣ al-Miftāḥ*, and al-Taftāzānī's *al-Muṭawwal*. The approaches employed are pragmatic and speech-act analysis, transtextual relations and paratextual reading, text-linguistic and semantic analysis, critical discourse analysis and scholarly legitimacy, the socio-cognitive approach, and discourse-historical, archaeological, and genealogical reading. They are applied selectively and in a text-centered manner, with attention to the conceptual resources of the classical tradition, especially *muqtadā al-ḥāl*. The findings show that scholarly authority takes different forms in each author. In al-Jāhīz, it emerges through selecting, assessing, and presenting a network of testimony and transmission; in al-Jurjānī, through explaining and substantiating judgments; in al-Sakkākī, through definition, division, and arrangement; in al-Qazwīnī, through abridgment, grading opinions, and testing the scope of definitions; and in al-Taftāzānī, through commentary, verification of sources and transmission, assessment of evidence, and revision when necessary. Across all five texts, discernment and epistemic self-regulation form the shared core of competence. The addressee appears as an active epistemic subject who compares examples, reconstructs contextual clues, follows the reasons for preferences, and tests judgments. The study further shows that scholarly innovation develops through explanation, selection, rearrangement, correction, abridgment, and commentary while maintaining continuity with earlier sources. It also demonstrates that the six approaches help reveal forms of authority, criteria of competence, and conceptions of the addressee. Thus, a discourse-analytical reading grounded in classical Arabic rhetoric proves

applicable and allows textual transmission to be traced without resorting to a linear model of progress.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric; Scholarly Discourse; Discourse Analysis; Authority; Competence; Addressee

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
SÖYLEM ANALİZİNİN KAVRAMSAL ve YÖNTEMSEL ÇERÇEVESİ	9
1. Söylem Kavramı	9
2. Söylem Analizinde Başlıca Yaklaşımlar ve Uygulama Çerçevesi	13
2.1. Pragmatik ve Söz Edimsel Yaklaşım	14
2.2. Metin-Aşırı İlişkiler ve Paratekstüel Okuma	16
2.3. Metin-Dilbilimsel ve Anlambilimsel Yaklaşım	17
2.4. Eleştirel Söylem Analizi ve İlmî Meşruiyet	18
2.5. Sosyo-Bilişsel Yaklaşım	20
2.6. Tarihsel-Söylemsel, Arkeolojik ve Soykütüksel Okuma	21
İKİNCİ BÖLÜM	25
KURUCU BELÂĞAT METİNLERİNDE SÖYLEMSEL KONUMLANMALAR	25
1. Câhız'da Söylem Dili	25
1.1. Eser Adı ve Mukaddimenin Söylemsel Analizi	26
1.2. Muhtevanın Söylemsel Analizi	35
2. Cürcânî'de Söylem Dili	55
2.1. Eser Adı ve Mukaddimenin Söylemsel Analizi	56
2.2. Muhtevanın Söylemsel Analizi	70
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
SİSTEMATİK BELÂĞAT METİNLERİNDE SÖYLEMSEL KONUMLANMALAR	103
1. Sekkâkî'de Söylem Dili	103
1.1. Eser Adı ve Mukaddimenin Söylemsel Analizi	104
1.2. Muhtevanın Söylemsel Analizi	117
2. Kazvî'nî'de Söylem Dili	143
2.1. Eser Adı ve Mukaddimenin Söylemsel Analizi	144
2.2. Muhtevanın Söylemsel Analizi	154

3. Teftâzânî’de Söylem Dili	185
3.1. Eser Adı ve Mukaddimenin Söylemsel Analizi	186
3.2. Muhtevanın Söylemsel Analizi	197
SONUÇ	235
KAYNAKÇA	245
DİZİN	253

ÖN SÖZ

Câhız, belâgatın erken teşekkülünde etkili olan kurucu isimlerden biri olarak öne çıkmıştır. Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*'da geliştirdiği nazm teorisiyle belâgî meziyeti lafızların tekil özelliklerinden ziyade mânalar arasındaki nahvî ve bağlamsal ilişkilere bağlamış, sonraki meânî düşüncesine güçlü bir zemin hazırlamıştır. Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*'da önceki belâgat müktesebatını, bilhassa selefi Abdülkâhir Cürcânî'den devraldığı nazm merkezli mirası daha sistemli bir tasnif ve tertip içinde ele almıştır. Kazvî'nin ise *Telhîsü'l-Miftâh*'ta bu yapıyı ihtisar, tahkik, tehzib ve yeniden tertip yoluyla işlemiş; görüşleri seçen, sınavan ve derecelendiren bir telif anlayışı ortaya koymuştur. Kezâ Teftâzânî'nin *el-Mutavvel* şerhi, bu birikimi ayrıntılı bir tahkik ve tenkit sürecinden geçirerek sonraki belâgat geleneğinde güçlü bir tedris ve şerh halkasının oluşmasına zemin hazırlamış, özellikle Osmanlı medrese çevrelerinde etkili olmuştur.

Klasik Arap belâgatının temsil gücü yüksek söz konusu beş eserini konu edinen bu çalışma, ilmî otoritenin, söz söyleme ve hüküm verme ehliyetinin ve muhatap tasavvurunun nasıl kurulduğunu araştırmaktadır. Seçilen metinler terim, kaide ve sanatları aktaran teknik eserler olmanın yanı sıra belirli ilmî, kelâmî, edebî ve tedrisî şartlar içinde söz alan metinler olarak okunmuştur. İncelemenin odağını müelliflerin hangi otoritelere yaslandıkları, hüküm verme ve yorum yetkisini hangi yeterliklere bağladıkları ve okuyucuyu nasıl bir bilgi düzenine davet ettikleri oluşturmaktadır.

Klasik belâgat metinlerinin çoğunlukla tarihi gelişim, terimleşme, i'câz, nazm, meânî, beyân ve bedî' başlıkları etrafında incelenmesine karşılık otorite, ehliyet ve muhatap eksenlerinin sınırlı kalması çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu nedenle her eser kendi ilmî bağlamı ve telif tavrı içinde ele alınmış; belâgat bilgisinin hangi dayanaklarla meşrulaştırıldığı,

kimlere söz ve yorum yetkisi tanındığı ve muhatabın hangi şartlarla ehil kabul edildiği karşılaştırmalı biçimde araştırılmıştır. Bu amaçla eser adları, mukaddimeler, kavram tercihleri, tanım ve tasnifler, istişhâd düzeni, otorite atıfları, tercih-tenkit dili ve doğrudan hitaplar birlikte değerlendirilmiştir. Bu minvalde, modern söylem analizinin farklı imkânlarından hareketle altı yaklaşım seçici okuma araçları olarak belirlenmiştir. Bunlar I) pragmatik ve söz edimsel yaklaşım, II) metin-aşırı ilişkiler ve paratekstüel okuma, III) metin-dilbilimsel ve anlambilimsel yaklaşım, IV) eleştirel söylem analizi ve ilmî meşruiyet, V) sosyo-bilişsel yaklaşım, VI) tarihsel-söylemsel, arkeolojik ve soykütüksel okumadır. Şu kadar var ki bu yaklaşımlar sabit bir şema hâlinde uygulanmamış, her biri yalnız açıklama gücü taşıdığı yerde işletilmiştir. Kuramsal çerçevenin klasik metinlerin kavram dünyasını gölgelemesine izin verilmemiş; muktezâ-yı hâl başta olmak üzere klasik belâgatın kendi kavramları, bu yaklaşımların uygulanma sınırını belirleyen zemin olarak esas alınmıştır.

Bu çalışmayı nihayete erdirmeyi nasip eden Allah Teâlâ'ya hamd, Hz. Muhammed'e, âline ve ashâbına salât ve selâm olsun. Kitabın ortaya çıkışında ilmî birikimleri, soruları ve teşvikleriyle bu sürece eşlik eden meslektaşlarıma ve öğrencilerime teşekkür ederim. Çalışmanın fikrî çerçevesinin şekillenmesi sürecindeki katkıları ve değerlendirmeleri için Doç. Dr. Tunahan Erdoğan'a, metnin son okumasını yaparak kıymetli görüşlerini paylaşan Doç. Dr. Murat Bahar'a ve Dr. Öğr. Üyesi Ebru Koçak'a ayrıca teşekkür borçluyum.

Bu uzun telif yolculuğunda asıl şükran borcum ailemedir. Duasını ve şefkatini her daim üzerimde hissettiğim annem Meryem'e; emeği ve nasihatıyla hayatımda müstesna bir yeri bulunan babam Haydar'a gönülden minnettarım. İlim ve telifin sabır, sükût ve tahammül isteyen vakitlerinde anlayışını ve desteğini benden esirgemeyen eşim Ferhan'a hususi bir teşekkür borçluyum. Recep Selim, Hatice Kübra, Ebubekir ve Ömer Fa-

ruk da kimi zaman bekleyişleri, kimi zaman neşeleriyle bu çalışmanın en kıymetli refakatçileri oldular. Onların varlığı, uzun çalışma saatlerinin yorgunluğunu hafıfletti ve telifin meşakkatli zamanlarında bana ferahlık ve teselli verdi.

Şu hususu özellikle belirtmek isterim ki eksik ve kusurların sorumluluğu bütünüyle bana aittir. Çalışmanın Arap dili ve belâgatı alanında klasik metinleri farklı açılardan okuma çabalarına mütevazı bir katkı sunmasını temenni ederim. Sekkâkî'nin ifadesinden mülhem olarak,¹ bu çalışmanın da bir gün ardından hayırla yâd edilmeye ve duaya vesile olmasını niyaz ederim.

¹ Sekkâkî, bütün ilmî çalışmalarının, kabirdeki istirahat yeri kendisine ayrıldığında kendisi için işitilecek bir duaya vesile olmasını temenni eder. Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ülûm*, thk. Naîm Zarzûr (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1407/1987), 7.

